

5. Havrylyshyn, B., 2011. Zalyshayus' ukraiyntsem: spohady [I remain Ukrainian: memories]. Universytets'ke vydavnytstvo PUL'SARY, Kyiv, 288 (in Ukrainian).

6. Stel'makh Iryna. Bulo b nabahato krashche, yakby my ne maly prem'yera – Bohdan Havrylyshyn [It would be much better if we did not have a prime minister – Bohdan Havrylyshyn]. Retrieved from URL (in Ukrainian).

7. Environment in crisis: 'We are past the point of no return'. By Michael McCarthy. Retrieved from URL (in English).

8. Factor Four: Doubling Wealth, Halving Resource Use – A Report to the Club of Rome. Ernst Ulrich Weizsäcker, Amory B. Lovins, L. Hunter Lovins, 1998. Club of Rome, Earthscan, 224 (in English).

9. Limits to Growth: The 30-Year Update. By Donella H. Meadows (Author), Jorgen Randers (Author),

Dennis L. Meadows (Author), 2004. Chelsea Green, 368 (in English).

10. Limits to Privatization: How to Avoid Too Much of a Good Thing: A Report to the Club of Rome. By Ernst von Weizsäcker (Editor), Oran Young (Editor), Matthias Finger (Editor), 2005. Earthscan Publications Ltd., May, 256 (in English).

11. Lovelock J.E., 2006. The Revenge of GAIA, Why the Earth Is Fighting Back – and How We Can Still Save Humanity. Basic Books, Penguin, 176 (in English).

УДК 821.161.2

Сергій Денисюк

ЛІТЕРАТУРА ЯК ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ У ДОСЛІДЖЕННЯХ Ю.ШЕВЕЛЬОВА

Анотація. У статті розглядаються погляди видатного українського вченого Ю. Шевельова на художню літературу як важливий фактор консолідації українства. Стверджується, що Ю. Шевельов глибоко розкрив перспективні і гальмівні тенденції у розвитку українського письменства, виявив їхню роль у процесах національного згуртування. Наголошується на послідовній боротьбі вченого з проявами провінціалізму в українському житті. Особливі сподівання Ю. Шевельов покладав на національно-органічний стиль, концепцію якого він розробив у післявоєнний період у середовищі української еміграції. З'ясовано, що запропонована Ю. Шевельовим ідея національно-органічного стилю стала результатом роздумів ученого над перспективами створення літератури, адекватної запитам сучасності. Ідея національно-органічного стилю стала реакцією української інтелігенції, яка опинилась за межами Батьківщини, на тривале нищення українського світу, брутальну денационалізацію культури. Концепція дослідника враховувала необхідність розвитку українського письменства у напрямі новітніх пошуків світової культури без втрати своєї національної сутності. Погляди Ю. Шевельова на консолідуєчу роль української літератури і досі зберігають свою актуальність.

Ключові слова: денационалізація, українська література, еміграція, національно-органічний стиль.

Serhiy Denysiuk

LITERATURE AS A FACTOR IN THE CONSOLIDATION OF RESEARCH SHEVELOV

Abstract. In his plenty literary works famous Ukrainian scientist Y. Shevelov repeatedly thought about essence of Ukrainian literature as consolidating factor of national life, which role was growing in adverse and dangerous periods for existence of the nation. In prevailing form Shevelov's views about mission of Ukrainian national literature were shown during the period of Ukrainian Artistic Organization – association of Ukrainian writers in emigration, which existed in 1945-1949. To Shevelov's opinion, the way to international recognition of Ukrainian literature goes through unique and organic originality of national writing. Scientist considered that main direction of literature development was creation of nationally organic style as spiritually-cultural affinity of artists, orientation on the best samples of worldwide writing and overcoming the inferiority complex. Y. Shevelov always was an irreconcilable fighter with provinciality, without whose breakthrough it is impossible to create a modern Ukrainian culture. With the scholar's pen provincialism appears as an internal psychic complex, which struck more than one generation of Ukrainian leaders. Exactly with the cultural activities of the MUR Shevelov linked a radical attempt to overcome the old complex of provincialism, without which it is impossible to effectively implement the Ukrainian state project. The researcher argued that the historical merit of the MUR is not only that the figures in this environment opened these vital problems for the existence and development of the nation, but also tried to solve them. We can argue that Y. Shevelov recognized the enormous role of Ukrainian writing in the processes of national consolidation. This was especially true for emigrants detached from mainland Ukraine. But only modern literature could carry out such a mission, which was able to take its place in the world cultural process. Therefore, there was a need to create a modern concept of the age. The idea of a national organic style proposed by Y. Shevelov was the result of the scholar's reflections on the prospects for the creation of literature that is adequate to the demands of the present. The idea of a national organic style became the reaction of the Ukrainian intellectuals, which was found outside the Motherland, on the long-term destruction of the Ukrainian world, the brutal denationalization of culture. Also, they faced the problem of preserving their identity from inevitable assimilation influences. The concept of the researcher took into account the need for the development of Ukrainian writing in the direction

of the latest search for world culture without losing its national essence. Y. Shevelov's views on the consolidating role of Ukrainian literature still relevant.

Key words: denationalization, Ukrainian literature, emigration, national organic style.

У своїх численних літературознавчих працях Ю. Шевельов (Ю. Шерех) неодноразово звертався до осмислення сутності українського письменства як консолідуючого чинника національного життя, роль якого незмінно зростала у несприятливі й загрозливі для існування нації періоди. У сформованому вигляді погляди Ю. Шевельова на проблему місії національної літератури постають у добу МУРу (Мистецького Українського Руху). Це було об'єднання українських письменників на еміграції, що існувало у 1945–1949 рр. на території нерадянської окупаційної зони повоєнної Німеччини. Але навіть за цей короткий час МУР став помітним явищем у культурно-мистецькому житті нації. Серед ініціаторів і активних діячів МУРу був і Ю. Шевельов. Сама трагічна ситуація, у якій опинились вигнанці з України, сприяла кристалізації концепції національної самобутності української культури. У контексті складного процесу пошуку відповідей на доленосні питання національного буття розглядалась і проблема пошуку шляхів подальшого розвитку українського письменства, які б забезпечили йому гідне місце у загальносвітовому культурному поступі і сприяли б згуртуванню розпоросених на еміграції сил.

Однією з базових засад естетики Ю. Шевельова, з якої він виходив при розгляді літературно-мистецьких явищ, стало заперечення утилітарно-прикладного підходу до них. Важливу для багатьох поколінь української інтелігенції проблему поєднання творчих інтенцій особистості і виконання національного обов'язку Ю. Шевельов розв'язував таким чином: «Утилітарно-політичний підхід до літератури завжди приводив до недооцінювання мистецького рівня. Це було однією з причин, чому українська література довго зберігала в багатьох своїх проявах посмак провінційності. Тому МУРівці вважали за своєчасне висунути, як постулат, синтезу обох моментів, ставлячи їх як рівноварті і однаково важливі. Література мала б перестати бути служницею політики, не пориваючи з виявленням провідних тенденцій і напрямів усього українського духовного життя» [6, с. 639]. Як підсумок викладеної декларації висловилась потреба «у високимистецькій, досконалій формі служити своєму народові і тим самим завоювати собі голос і авторитет у світовому мистецтві» [6, с. 639]. На думку одного з ідеологів МУРу, шлях до світового визнання українського письменства пролягає лише через неповторну і органічну своєрідність національної літератури. Магістральним напрямом її розвитку Ю. Шевельов вважав «витворення глибоко своєрідного, глибоко українського літературного стилю, відповідного і гідного України не як етнографічного поняття, а «суверенної європейської нації, яка тому претендує на місце в Європі, що має що свого в Європі сказати» [6, с. 607].

Свою ідею національного-органічного стилю критик виголосив у доповіді «Стилі сучасної української літератури на еміграції» на I з'їзді МУРу у грудні 1945 р. Він, зокрема, наголошував на тому, що витворення нового стилю обумовлено закономірностями літературного розвитку. У свою чергу, художній поступ нерозривно пов'язаний із загальноісторичними процесами, зі змінами у національній психіці: «Процес кристалізації органічно-національного стилю в літературі невід'ємно зв'язаний з процесом кристалізації нації і національної психіки – і залежить від цього останнього. І він зв'язаний з окремими поворотами історично-психологічного розвитку нації» [6, с. 601]. Шерехова ідея національно-органічного стилю викликала бурхливі суперечки і гостру критику у еміграційному середовищі. На наш погляд, ідея органічного стилю значною мірою стала реакцією української інтелігенції, що опинилась у вигнанні, на тривале нищення українського світу, брутальну денационалізацію культурного життя своєї нації. Не випадковим було і те, що ця концепція зродилась саме у колах української інтелігенції, котра не з власної волі опинилась у еміграції і прагнула зберегти від неминучих асиміляційних впливів свою національну ідентичність. Під пером Ю. Шевельова саме поняття «національно-органічний стиль» набуло ширшого значення, ніж просто літературознавча категорія. Це не просто сукупність формальних ознак, а насамперед духовно-культурна спорідненість митців. Як блискучий літературознавець, Ю. Шевельов усвідомлював відносність традиційних стилів, про що свідчить історія українського письменства: «В українській літературі більше, ніж у якій іншій, проблема змішання стилів, протиприродної цупкості старих стилів, еkleктизму, елементарного браку стильової диференціації позначаються протягом усього її існування. Причини? Провінційність більшості проявів нашої літератури спершу супроти Візантії, потім супроти Польщі і Заходу, ще потім проти Росії і Заходу. Течії з'являлися на Україні запізнено, нові течії не змагалися зі старими, а поступово в них вросли. Літературний процес був перериваний ...» [6, с. 542].

Відомий еміграційний учений Г. Костюк у своїй праці «Проблеми літературної критики» стверджував, що концепція Ю. Шевельова була новою хвилею великого процесу синтезу в українському духовному житті, попередній етап якого яскраво проявився у діяльності покоління «Розстріляного Відродження». На ці роки припадає і світоглядне формування самого Ю. Шевельова. Осмислюючи культурно-політичну ситуацію 20-х рр., дослідник виділяв у ній дві провідні течії – неокласиків і хвилювістів, синтез яких міг би призвести до появи принципово нового явища в українській культурі: «В накреслюваній синтезі намічався початок нового руху, спрямованого

вже знову на своє, глибинне, але на вищому щаблі – вже не на щаблі примітивного етнографізму, а органічно засвоєного європеїзму» [6, с. 599]. Але цього не сталося внаслідок «страшного провалля» 30-х рр. у Радянській Україні, фізичного знищення багатообіцяючих паростків національно-культурного відродження 20-х рр.. На думку Ю. Шевельова, саме з поновлення перерваної лінії, повернення до вихідної точки мало розпочатись творення в еміграції сучасного українського письменства. Подальший його поступ бачився критикові як наближення до нового національно-органічного стилю, у якому мали виявитись особливості української духовності як у змісті, так і на рівні форми творів.

Задля обґрунтування своєї теорії Ю. Шерех звернувся до інших літератур, де знаходив дослідників і митців, «хто боронив щось подібне до моєї теорії або хто – на мою думку – несвідомо її дотримувався» [8, с. 79]. Так виник задум написати цикл статей «Етюди про національне в літературах сучасності. До теорії національно-органічних стилів». Задум був реалізований частково – перша стаття, присвячена німецькому вченому і літераторові Карлу Фослеру з'явилась 1952 р. Друга – про поетичну творчість Луї Арагана, секрет успіху якого Ю. Шерех вбачав у «глибокій національній органічності його останніх творів, в їх наскрізній, все проймаючій французькості» [8, с. 81], побачила світ лише через сорок років після написання. Запланована студія про Томаса-Стернза Еліота так і не була ніколи написана. Ця праця цікава для нас насамперед з точки зору поглиблення і розвитку раніше висловлених поглядів Ю. Шереха і як спроба теоретичного узагальнення пошуків національно-органічного стилю. Одне з її положень розкриває важливий аспект концепції критика, на який він спирався при оцінці творів українських письменників: «Здебільшого провідні майстри національно-органічних стилів будують свою творчість на основі багатой літературної традиції свого народу, повному синтезуючи різні прояви минулого між собою і з живою своєю сучасністю, сприйнятою крізь призму їхньої індивідуальності. З іншого боку, національно-органічні стилі, що спираються тільки на літературну традицію своєю нації, – це стилі передусім стилізаторські, це стилі реставраційні. В них завжди буде щось штучне, щось – скажемо просто – мертво...» [8, с. 82].

І хоча пізніше Ю. Шерех неодноразово відмовлявся і зрікався своєї ж теорії національно-органічного стилю, ставився до неї як до перейденого етапу, не полишає враження, що перед нами одна з таких улюблених ним містифікацій і гра з читачем. До того ж нам нічого не відомо про корекцію поглядів Ю. Шереха в частині оцінки окремих постатей, яких він вважав представниками органічного стилю (Т. Осьмачка, В. Барка та ін.). Спільним для органістів є міфологізація реальності – тобто піднесення даного в ступінь надчасового, вічного, категоріального, прагнення виявити «понадчасові сутності

українського світу» [6, с. 1017]. Головний образ, що мав постати з творів органістів – образ України, що формуватиме уявлення про неї в емігрантів і чужинців. Характеристика Ю. Шерехом образу України, що прочитується у повісті Т. Осьмачки «Старший боярин» показує його сутнісні риси: «В цей образ влилися і природа, і національні характери, і загальний кольорит, і якісь незримі аморфні частини фольклорного стилю й світосприйняття, і пристрасть самого автора – і все це іраціонально, спонтанно, стихійно створило твір справді українського національного стилю» [6, с. 613].

Народна творчість бачилась одним з основних джерел творчості митців органічного стилю. Водночас Ю. Шерех застерігав від примітивної стилізації фольклорних зразків. Так, високо оцінюючи поезію В. Барки «Батько й син», критик вказував на те, що автор ніде не копіює народну творчість, а діє «її метою», розбудовуючи індивідуальну творчість в «дусі традиції, в повітрі традиції, в розгорненні того, що закладено в традиції» [6, с. 1023].

У своїх кращих творах письменники-органісти виходять на рівень осмислення кардинальних проблем буття, що кореспондується з сучасними пошуками у світовій літературі. Європейськість освягається не переспівом чужих майстрів, а умінням говорити «власним українським голосом». У статті «Не для дітей» (1947), що дала назву першій збірці літературно-критичних студій Ю. Шереха, критик підкреслює українськість «Доктора Серафікуса» В. Петрова (Домонтовича), якого він атестував як єдиного у нашій прозі послідовного, органічного європеїста: «Слово України полягає між іншими у піднесенні індивіда, індивідуального почуття, в спробі розбудувати культуру емоції» [6, с. 894].

Ю. Шерех завжди залишався непримиренним і послідовним борцем із провінційністю, без переборення якої неможливе творення сучасної української культури. Пік його боротьби з провінційністю припадає саме на період діяльності МУРу. «Трагедія української еміграції, трагедія всього – за малими винятками – українства XIX-XX сторіч в їхньому безконечному провінціалізмі. Від Марусі Дротівни через Винниченка до леопардизму нашого – раз-у-раз чесні душі, прекрасні наміри, благородні почуття – і провінційщина, провінційщина, провінційщина. Українство весь час – прекраснодушне і замріяне, воно весь час стоїть поза своєю добою» [7, с. 96]. Через усю творчість Ю. Шереха лейтмотивом проходить заклик з його есею «Над озером. Баварія» (1949) – «Картагена нашої провінційності мусить бути зруйнована». У багатьох своїх роботах він прагнув з'ясувати причини духовної провінційності, колоніального комплексу меншовартості в українців, віднайти витоки того явища, що увійшло в історію під назвою «малоросійство». Це тема для окремого великого дослідження, тому у своїй роботі ми вкажемо лише на ті аспекти цієї проблеми, що пов'язані з нашою роботою. Дослідники вже неодноразово слушно

вказували на те, що під пером Ю. Шереха провінційність постає як внутрішній психокомплекс, що вразив не одне покоління українських діячів [3; 5]. «Провінція, – писав критик, – все те, що не стверджує себе столицею світу. Провінція не географія, а психологія. Не теорія, а душа» [7, с. 116]. Саме з культурницькою діяльністю МУРУ він пов'язував спробу подолання задоволеного комплексу провінційності, без чого неможлива ефективна реалізація українського державницького проекту. Ю. Шерех у неодноразово цитованій нами статті «Над озером. Баварія» стверджував, що попри всі намагання митці, об'єднані у МУРі, «не створили ще концепцію України в нашій добі. Що вони добре знають, чого не повинно бути, але ще не досить знають, що бути повинно» [7, с. 102]. Але водночас визнає історичну заслугу МУРУ, яка полягає в тому, що діячі з цього середовища порушили комплекс життєво важливих для існування і розвитку нації питань і спробували дати на них відповіді.

Отже, можемо стверджувати, що Ю. Шевельов визнавав величезну роль українського письменства у процесах національної консолідації. Особливо це було актуальним для еміграції, відірваної від материкової України. Але таку місію могла виконати лише сучасна література, спроможна самоствердитись у світовому культурному процесі. Тому постала потреба подолання віковичного психологічного комплексу «самозакоханого провінційності» та витворення сучасної концепції доби. Запропонована Ю. Шерехом ідея національно-органічного стилю постала з роздумів критика над перспективами створення літератури, адекватної запитам новітньої епохи. Вона враховувала необхідність розвитку в руслі сучасних пошуків світової культури без втрати своєї національної сутності.

1. Дзюба І. Юрій Шерех – літературознавець і культуролог [Текст] / І. Дзюба // Шевельов Ю. Вибрані праці: у 2 кн. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – Кн. 2. – С. 5-32.

2. Забужко О. Шевченків миф України. Спроба філософського аналізу [Текст] / О. Забужко. – К.: «Абрис», 1997. – 144 с.

3. Масенко Л. Юрій Шевельов як політичний мислитель [Текст] / Л. Масенко // Шевельов Ю. З історії незакінченої війни. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – С. 5-14.

4. Одарченко П. Наукова й літературна діяльність професора Юрія Володимировича Шевельова [Текст] / П. Одарченко // Одарченко П. Українська література: Збірник вибраних статей. – К.: Смолоскип, 1995. – С. 233-243.

5. Піскун В. М., Ціпко А. В., Шептицька Т. Л. та ін. Юрій Шевельов: виклик часу і відповідь науковця: Монографія [Текст] / В. Піскун, А. Ціпко, Т. Шептицька, Т. Воропаєва, С. Денисюк, П. Дунай, Г. Наєнко, Л. Рева. – К.: «МП Леся», 2010. – 174 с.

6. Шевельов Ю. Вибрані праці: у 2 кн. [Текст] / Ю. Шевельов. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – Кн.2. – 1151 с.

7. Шевельов Ю. З історії незакінченої війни [Текст] / Ю. Шевельов. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 471 с.

8. Шерех Ю. Етюди про національне в літературах сучасності [Текст] / Ю. Шерех // Сучасність. – 1993. – №4. – С. 68-93.

References:

1. Dzjuba, I., 2008. Yuriy Scherekh – literaturoznavets i kulturoloh [Yuri Sherekh – literary scholar and culturologist]. Shevelov Y. Vybrani pratsi. Vyd. dim «Kyievo-Mohylyanska academiya», Kyiv. Book 2, 5–32 (in Ukrainian).

2. Zabuzhko, O., 1997. Shevchenkov mif Ukrainy: sprobа filosofskoho analizu [Shevchenko's myth of Ukraine. The try of philosopher analysis]. Abrys, Kyiv. 144 (in Ukrainian).

3. Masenko, L., 2009. Yuriy Shevelov yak politychnyy myslytel [Yurii Shevelov as a political thinker]. Shevelov Y. Z istoriyi nezakinchenoyi viyny. Vyd. dim «Kyievo-Mohylyanska academiya», Kyiv, 5–14 (in Ukrainian).

4. Odarchenko, P., 1995. Naukova y literaturna diyalnist profesora Juriya Volodymyrovycha Shevelova [Scientific and literary activity of the professor Y.V. Shevelov]. Odarchenko, P. Ukrainka literatura: zbirnyk vybranykh statey. Smoloskyp, Kyiv, 233–243 (in Ukrainian).

5. Piskun, V., Tsipko, A., Sheptytska, T., Voropayeva, T., Deny'syuk, S., Dunaj, P., Nayenko, G., Reva, L., 2010. Yuriy Shevelov: vyklyk chasu i vidpovid naukovtsya [Yuri Shevelov – challenge of time and response of scientist]. Lesya ltd, Kyiv, 174 (in Ukrainian).

6. Shevelov, Y., 2008. Vybrani praci u 2 knyakh [Chosen works in 2 books]. Vyd. dim «Kyievo-Mohylyanska academiya», Kyiv. Book 2. 1151 (in Ukrainian).

7. Shevelov, Y., 2009. Z istoriyi nezakinchenoyi viyny. [From history about unfinished war]: Vyd. dim «Kyievo-Mohylyanska academiya», Kyiv, 471 (in Ukrainian).

8. Sherekh, Y., 1993. Etyudy pro natsionalne v literaturakh suhasnosti [Etude about national in modern literature]. Suchasnist. 4, 68-93 (in Ukrainian).